

Толкач А.М.,
викладач кафедри історії та теорії
держави і права, конституційно-
го та адміністративного права
Чернігівського державного інсти-
туту права, соціальних техноло-
гій та праці

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ПРАВознавства СТУДЕНТАМ НЕЮРИДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

В умовах розбудови правової держави в Україні вивчення дисципліни "Правознавство" є необхідною умовою формування у майбутніх спеціалістів високої правової культури, прагнення стати активними правосвідомими громадянами держави, вміння захищати свої права та загально визнані суспільні цінності, не забуваючи при цьому про свої власні обов'язки людини й громадянина. Адже демократичні перетворення у нашій державі, які сприяють підвищенню активності особи як суб'єкта суспільних відносин, вимагають глибокого розуміння кожною молоддю людиною суспільно-політичних подій, що відбуваються в Україні та усвідомлення необхідності дотримуватися законів.

Сьогоднішні реалії життя показують, що ми, дорослі люди, щоденно стикаємося з проблемами, породженими саме незнанням елементарних правових норм.

На жаль, притаманним для більшості членів нашого суспільства є нині правовий нігілізм в його найгіршому вигляді. І тому для викладачів правознавства всіх рівнів освіти проблема навчання студентів правам людини і правознавству є проблемою нагальною.

Актуальність даного курсу зумовлена потребами професійної діяльності економістів, фінансистів, важливістю вивчення питань, які мають за-

© Толкач А.М.

гальне значення, дослідженням основних юридичних питань та їх ознак, встановленням найбільш загальних закономірностей виникнення, розвитку і функціонування держави і права [1, 2].

Епіграфом до статті можуть стати слова давньогрецького філософа Арістотеля, які не втратили своєї актуальності для України: "Держава створюється не заради того, щоб жити, але переважно для того, щоб жити щасливо".

Метою написання статті є аналіз методики викладання правознавства за лекційно-семінарською системою, використання різноманітних прийомів викладання, визначення стратегії та основних принципів вивчення предмета.

Дослідженням методики викладання правознавства займалися такі науковці, як: О.Д. Наровлянський, І.І. Котюк, І.М. Рибак, Т.М. Філіпченко, В.В. Квасов, Б.І. Андрусишин, С.В. Дрожжина та ін.

Нині склалася досить цікава ситуація в освітній сфері. Нібито ніхто не заперечує важливості правової освіти, всі намагаються докласти до цього зусиль. Проте, на жаль, Міністерство освіти і науки України лише констатує своє розуміння важливості вирішення проблеми, а тим часом кількість годин, які відводяться на правознавство в школі, залишається на рівні 51 години за весь курс навчання [2, 1]. А далі, вищі навчальні заклади отримують студентів, які вивчали правознавство один навчальний рік, не оволодівши повністю навіть понятійним апаратом предмета.

Кожна галузь знань, якою складною вона б не була, має у своїй основі початкові первинні дані: цеглинки, з яких складається багатоповерхова будівля науки. У кожній науці – своя азбука. Є така азбука й у науці про право. Ази права – це не просто загальні відомості, а теоретичні основи спеціальних наукових знань про право. І якщо первинні знання і навички потрібні кожному громадянину нашої держави, то професійна діяльність майбутніх економістів, фінансистів обов'язково повинна базуватися на фундаментальних правових знаннях. Набуті в інституті навички дадуть змогу діяти згідно з нормами права в конкретних професійних ситуаціях і демонструвати правову компетентність і непримиренність до протиправної поведінки. Цих якостей студенти набувають через аналіз та практичне застосування нормативно-правових актів, через розв'язання юридичних задач, через різнорівневі тестові завдання, тому велике значення мають практичні форми роботи, зокрема семіари.

Автор вважає, що основна мета викладання курсу "Правознавство" для студентів неюридичних спеціальностей – це практична підготовка майбутніх фахівців до життя, до використання набутих ними знань для вирішення конкретних життєвих ситуацій. У цьому випадку допоможуть активні методи навчання.

Активні методи навчання поділяються фахівцями на дві групи – імітаційні та неімітаційні. В свою чергу, до імітаційних методів навчання відносять ігрові та неігрові. Ігрові методи навчання – це ділові ігри, рольові ігри

тощо. Неігрові методи навчання – це ситуаційні методи навчання, метод “круглого столу”, “мозковий штурм” (“мозкова атака”, банк ідей) тощо [3].

До неімітаційних методів навчання відносять: активні види лекційних занять (проблемна лекція, лекція-візуалізація, лекція удвох, лекція з попередньо запланованими помилками, лекція прес-конференція, оглядово-установча лекція, лекція-диспут), активні види семінарських занять (семінар-конференція, виїзний семінар), активні види практичних (лабораторних) занять, інтелектуальний практикум, студентська наукова конференція, використання автоматизованих і комп'ютерних класів, тести, завдання, курсові роботи, професійна консультація, навчально-тематична дискусія; сократівська бесіда, інтелектуальна розминка, програмоване навчання [4].

Надзвичайно високу ефективність навчального процесу з правознавства у школі забезпечать застосування таких методів, форм і прийомів навчальної роботи, як: кейс-метод; аналіз помилок, колізій, казусів; аудіовізуальний метод навчання; брейнстормінг (“мозковий штурм”); діалог Сократа (Сократів діалог); “дерево рішень”; дискусія із запрошенням фахівців; ділова (рольова) гра (студенти перебувають у ролі фахівця із захисту інформації, експерта, співробітника підприємства, клієнта, порушника); “займи позицію”; коментування, оцінка (або самооцінка) дій учасників; майстер-класи; метод аналізу і діагностики ситуації; метод інтерв'ю (інтерв'ювання); метод проєктів; моделювання; навчальний “полігон”; PRES-формула (від англ. Position – Reason – Explanation or Example – Summary); проблемний (проблемно-пошуковий) метод; публічний виступ; робота в малих групах; тренінги індивідуальні та групові (як окремих, так і комплексних навичок) тощо [4, 78].

Застосовуючи активні методи навчання на заняттях правознавства, викладач зможе ефективно викладати предмет, тобто спонукати, пробуджувати інтерес до правових знань.

Останнім часом надзвичайно популярним стає використання в роботі інтерактивних методів навчання. Автор статті підтримує точку зору науковця-практика, автора підручника “Основи правознавства” для 9 класу О.Д. Наровлянського, що надмірне захоплення цими методиками є досить небезпечним. Потрібно поєднувати традиційні методи викладання курсу з методами активного навчання.

Програма інституту розрахована на лекційно-семінарську систему навчання. Метою лекційного курсу є оглядова подача матеріалу, формування у студентів уявлення про тему, що вивчається, теоретичного і понятійного апарату. А метою семінарських занять є закріплення лекційного матеріалу, його поглиблення, формування у студентів навичок практичної діяльності й умінь застосовувати теоретичний матеріал для вирішення конкретних юридичних справ [5, 1].

До цього часу лекція була основною формою викладання навчального матеріалу, проте часи змінюються: читати лекції студенту, який потім прочитає

підручник, – це вчорашній день. Сьогодні студент має набагато кращий доступ до інформації, і лекції повинні мати оглядовий характер, зупинятися на окремих проблемах і спрямовувати студента в набутті знань. При проведенні лекції варто уникати довгого монологічного викладу матеріалу, краще будувати лекцію з елементами евристичної бесіди, з проблемними ситуаціями з розглядом конкретних помилок, спиратися на життєвий досвід студентів, до наявних знань, які вони отримали при вивченні інших предметів.

Підвищенню ефективності традиційних підходів сприяє залучення зорової пам'яті студентів через використання різноманітних схем і таблиць. Найпростішим засобом є опрацювання схеми або таблиці, поданої у підручнику. Однак найбільш ефективною є динамічна побудова схеми або таблиць під час викладу матеріалу, коли схема не подається у готовому вигляді, а формується поступово. Як приклад, можна навести складання схеми "Форма держави" при вивченні теми "Класифікація держав за їхньою формою" із теорії держави і права. Викладач дає визначення форми держави і вказує з яких складових елементів вона складається. Ці елементи фіксуються на дошці і поступово до кожного елементу визначають основні форми правління, форми державного устрою та політичного режиму. При розкритті основних форм правління студенти, спираючись на свої знання і життєвий досвід, стараються правильно визначити, що таке монархія, республіка, наводять приклади існуючих форм правління у світі. Схему можна виконувати не до кінця, а запропонувати студентам до семінарського заняття самим визначити політичні режими та їх класифікацію. Найсучаснішими, але, на жаль, не всім доступними є використання новітньої проекційної мультимедійної техніки.

До традиційних підходів, які використовуються на семінарських заняттях, належить робота студентів з нормативно-правовою базою – Конституцією України, законами, кодексами. Задача викладача – навчити студентів працювати з документами, вміти знайти потрібний розділ, статтю і використати її при вирішенні певної юридичної ситуації. Так, при ознайомленні з цивільним законодавством викладач пропонує, користуючись Цивільним кодексом України, розділом "Особи", самостійно вивчити питання про поняття та загальну характеристику цивільної правоздатності та цивільної дієздатності.

А на семінарському занятті перевірити отримані знання і використати їх при розв'язанні юридичних ситуацій. Таким чином, можна організувати роботу при вивченні адміністративних стягнень, користуючись Кодексом України про адміністративні правопорушення; при розгляді конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, використовуючи Конституцію України.

На етапі вивчення нового матеріалу можна використовувати методику "мозкового штурму". Позитивними рисами цієї методики є порівняно невеликий час на проведення, можливість залучення значної кількості студентів. Перед застосуванням "мозкового штурму" уперше слід ознайомити студентів

з порядком та правилами роботи. До цих правил належить: право кожного студента запропонувати будь-який, навіть найнеймовірніший варіант відповіді на поставлене питання, необхідність записування всіх пропонуваніх варіантів, неприпустимість критики варіантів. Для проведення "мозкового штурму" студентам пропонується певна проблема, питання, що не має очевидної відповіді [6, 8]. Після отримання всіх відповідей організується їх обговорення та спільно з викладачем виробляється оптимальний варіант.

Важливим методичним прийомом на семінарських заняттях є розв'язання та аналіз юридичних задач. Практика показує, що студенти люблять цей вид діяльності та з інтересом вирішують і аналізують запропоновані їм юридичні ситуації. Цей прийом є ефективним і необхідним елементом методики навчання правознавству. Але ця робота вимагає дотримання певних умов для забезпечення її ефективності. На початку використання цього прийому викладач повинен сформулювати у студентів алгоритм розв'язання будь-якої юридичної ситуації. Науковець В.В. Квасов пропонує загальний алгоритм розгляду юридичних задач:

1. Визначення фактичних обставин, що мають юридичне значення. Учасники та події, які з ними відбулися. Потрібно аналізувати тільки факти, наведені у конкретній життєвій ситуації.

2. Проблеми. Які саме проблеми ми повинні розв'язати? Якими нормами права регулюється наведена ситуація?

3. Аргументи. Які аргументи можна навести, пояснюючи дії або бездіяльність кожного з учасників ситуації? Які нормативно-правові акти можна навести для захисту їх прав?

4. Рішення. Яке рішення ми приймаємо, розв'язавши проблеми? До яких юридичних наслідків призведе наше рішення [7, 48].

Роботу з розв'язання юридичних задач можна організувати у різні способи. Це може бути самостійне вирішення кожним окремої задачі, а може бути робота у малих групах. Найефективніше організувати роботу шляхом використання методики роботи у малих групах. Кожній із груп студентів пропонується вирішити певну юридичну задачу з використанням нормативно-правових актів. Практикою доведено, що найбільша ефективність засвоєння матеріалу досягається, якщо кожному групу знайомити із завданням інших груп. Це дозволяє залучити всю групу студентів до обговорення всіх пропонуваніх задач та варіантів їх розв'язання. Аналіз юридичних задач доцільно поєднувати з опрацюванням текстів нормативно-правових актів.

Особливої уваги потребує вибір пропонуваніх для розв'язання юридичних ситуацій. Можна використати матеріали, які наведені у підручниках та посібниках. Але найбільш цікавим джерелом ситуацій для аналізу є повідомлення ЗМІ, відомі та популярні серед молоді кінофільми.

Ефективним методом організації навчальної діяльності на семінарських заняттях є рольові дидактичні ігри. Однак цей метод потребує бага-

то часу, який обмежений двома академічними годинами і це звужує можливість його використання. На семінарському занятті можна використовувати дидактичні ігри з найважливіших положень основних галузей сучасного права України, розроблені на основі тестової технології до всіх тем. Кожна дидактична гра складається зі 100 пунктів. 25 запитань і 75 відповідей. Запитання має три варіанти відповіді. Залежно від обраного варіанта відповіді, гравець переходить до зазначеного пункту.

Якщо відповідь правильна, у цьому пункті міститься інформація, яка це підтверджує, і дається вказівка про подальші дії. У разі помилкової відповіді в обраному варіанті міститься коментар стосовно допущеної помилки, додаткова інформація до запитання, а також вказівка повернутися до попереднього пункту для обрання правильної відповіді.

Ці дидактичні ігри можна використовувати після вивчення окремих тем, і для студентів, які показують добрі результати з цього предмета.

Однією із сучасних форм роботи на семінарських заняттях є тестування, яке відіграє важливу роль у формуванні правової компетентності студентів.

Тестові завдання можуть бути різнорівневі і до всіх тем курсу, що дає можливість викладачу використовувати їх на кожному семінарському занятті. У тестах різного рівня можна застосовувати таблиці, схеми, ілюстрації. Виконання тестів дає можливість перевірити набуті знання у значної кількості студентів. Це дає можливість викладачу одночасно вести усне опитування і перевірити вивчений матеріал з допомогою тестів.

Тести мають завдання таких типів:

- 1) запитання, на яке лише одна відповідь з декількох варіантів є правильною;
- 2) запитання, на яке правильними є декілька відповідей з наведених варіантів;
- 3) запитання, в якому необхідно визначити ключове слово (термін) й обрати його із запропонованою переліку термінів;
- 4) запитання, в якому необхідно визначити ключове слово (термін) і самостійно вписати його як відповідь (при цьому перелік можливих варіантів відповіді не подається);
- 5) запитання, в якому наведена схема, окремі структурні елементи якої не містять назви (тексту), й студенту необхідно таку схему доповнити;
- 6) запитання, в якому необхідно встановити відповідність між поняттями, термінами, ознаками, характеристиками, наведеними у вигляді двох стовпчиків;
- 7) запитання, в якому всі наведені відповіді необхідно розташувати у певній послідовності (наприклад, хронологічний або у послідовності відповідно до черговості певних етапів, стадій).

Безумовно, запропонована методика викладання правознавства за лекційно-семінарською системою для студентів неюридичних спеціаль-

ностей не є вичерпна, це спроба узагальнити накопичений досвід, який потребує удосконалення.

Література: 1. Молдован В. В. Правознавство: навчальний посібник за модульно-рейтинговою системою / Молдован В. В., Чулінда Л. І. – К.: Центр навчальної літератури, 2008. – 184 с. 2. Наровлянський О. Шкільне правознавство – як іти далі? [Електронний ресурс] / Наровлянський О. – Режим доступу: <http://www.khrg.org/index.php?id>. 3. Жуков С. А. Моделі діяльності викладача: метод. рекомендації для викладачів ВВІЗ / Жуков С. А., Сторубльов О. І., Бесєдіна Л. М. – К., 2003. 4. Інноваційні технології у вищій юридичній освіті: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (25-28 травня 2005 року, Київ) / відп. ред. Н. В. Артикула. – К.: Стилос, 2005. – 472 с.; Фібула М. М. Правове виховання учнів: навч.-метод. посіб. / Фібула М. М.; Ін-т змісту і методів навчання. – К., 1997. 5. Прутцев С. Б. Методика викладання основ правознавства за лекційно-семінарською системою [Електронний ресурс] / Прутцев С. Б. – Режим доступу: <http://www.osvitaodessa.org>. 6. Наровлянський О. Д. Основи правознавства. 9 клас: методичний посібник / Наровлянський О. Д. – Х.: Веста; Вид-во "Ранок", 2008. – 304 с. 7. Квасов В. В. Практикум з основ правознавства. 9 клас / Квасов В. В. – Х.: Вид. група "Основа", 2007. – 208 с.